مدیریت شهری
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018
۱۶۳-۱۸۲
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۳/۱۴ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۵/۱۴

بررسی نقش اقتصاد مقاومتی در ارتقاء امنیت اکولوژیک در شهر

زینب محسنی‌نیا- دانشجوی دوره دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
منوچهر طبیبیان* - استاد، گروه شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
فرح حبیب- استاد، گروه شهرسازی، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده
امروزه بروز و ظهور معضلات و بحران‌های زیست محیطی، تهدیدی برای ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی کالبدی زندگی جوامع انسانی می‌باشد. تاجایی که طرح مسائلی چون امنیت زیست محیطی و ارائه رویکردی جامع‌نگر و سیستمی مانند رویکرد اکولوژیک در تأمین آن بخصوص در بستر شهر، توجه بسیاری از محققین را به خود جلب کرده است. به دلیل ارتباط دو سویه امنیت محیط زیست شهری با اقتصاد شهر و تسلط سودجویانه اقتصاد سرمایه‌داری و آثار مخرب آن بر منابع طبیعی، این نوشتار سعی دارد تا علاوه بر طرح مبانی امنیت اکولوژیک در شهر و مفهوم اقتصاد مقاومتی به منظور کاهش خسارات ناشی از تهدیدات زیست‌محیطی به تبیین جایگاه این مفهوم نوین در بهبود امنیت اکولوژیک شهر بپردازد. چرا که با توجه به خاستگاه اسلامی اقتصاد مقاومتی، عنصر طبیعت و محیط زیست در آن از جایگاه مهمی برخوردار است. در مقاله حاضر به بررسی اصول ۲۴ گانه مندرج در سند ابلاغی اقتصاد مقاومتی از سوی رهبری معظم (زیدعزه) که اثری مستقیم و غیرمستقیم بر مسایل زیست محیطی و موضوع امنیت اکولوژیک دارد، پرداخته شده است. به طور کلی این مقاله از منظر اهداف ، تحقیقی توصیفی و از منظر اقدام محقق، پژوهشی تحلیلی در خصوص امنیت اکولوژیک در شهر و رهیافت نظام اقتصاد مقاومتی در ارتقاء آن می‌باشد. در راستای پیشبرد این تحقیق و در چارچوب روش‌شناسی، روش اسنادی و البته روش تحلیل محتوا در کنار یکدیگر مورد استفاده قرار گرفته‌اند. کتابها و مقالات داخلی و خارجی در حوزه اکولوژی در شهر، امنیت، محیط زیست و اقتصاد مقاومتی از مراجع و منابع اصلی این مقاله می‌باشند. بر مبنای نتایج به‌دست آمده، رهیافت اقتصاد مقاومتی در جهت تحقق امنیت اکولوژیک در شهر، در دو حوزه برنامه‌ریزی اقتصادی و برنامه ریزی فرهنگی قرار می‌گیرد و اقداماتی نظیر بررسی وضع موجود فرهنگ، سرمایه انسانی و امکانات فیزیکی برای تولید، جهاد اقتصادی به عنوان مهمترین مولفه برنامه‌ریزی فرهنگی و برطرف کردن موانع تولید و تقویت تولید در حوزه محیط زیست و در بستر شهر را پیشنهاد می‌دهد. در نهایت اقتصاد مقاومتی با بالهای پر قدرت خود یعنی جهاد اقتصادی، عدالت اقتصادی و تقویت تولید، اهداف تأمین، بهبود و ترویج امنیت اکولوژیک در شهر را محقق می‌کند.

واژگان کلیدی: امنیت ،اقتصاد، امنیت شهری، امنیت اکولوژیک در شهر، اقتصاد مقاومتی.

The Role of the Moghavemati economy on the promotion of ecological security in the city

Abstract
Today the emergence of problems and environmental crises is a threat to the different aspects of social, cultural, economic and even physical aspects of human societies. the attention of many researchers has attracted as far as the design of environmental security and a systematic approach and system such as ecological approach to supply it especially in the city. because of the reciprocal relationship between city environment and city economy and the domination of capitalism and its destructive effects on natural resources, in addition to the plan of urban security and economic swing in the city to reduce the damages caused by environmental threats, it tries to explain the position of modern theory of Moghavemati economics to improve the urban ecological security. Because of Islamic origin, resistive economy theory, nature and environment are important in the theory of Moghavemati economics. In this paper, descriptive analytical method has been proposed to examine the principles set forth in proof of a Moghavemati economy by The Leadership which has a direct and indirect effect on environmental issues and the issue of ecological security. based on the results, the Moghavemati economics approach towards achieving ecological security in the city is located in two spheres of economic planning and cultural planning and the Moghavemati economy with strong wings , namely economic jihad, economic justice and strengthening of production, aims at providing , improving and promoting ecological security in the city.

key words: security, economics ,urban security, ecological security, Moghavemati economics.

*. این مقاله مستخرج از رساله دکتری زینب محسنی‌نیا با عنوان: تبیین مؤلفه‌های امنیت اکولوژیک در شهر، به راهنمایی دکتر منوچهر طبیبیان و مشاوره دکتر فرح حبیب در دانشکده عمران، هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات می باشد.

نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۳۲۷۶۲۰۰، رایانامه: matabibian@yahoo.au

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

مقدمه و بیان مسئله

امنیت مفهومی پیچیده، چند وجهی و دارای ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، محیط زیستی و ... می‌باشد. تأمین امنیت به ویژه در بستری به نام شهر، زمینه‌ساز رشد و تعالی مادی و معنوی انسانها و ضامن شکوفایی استعدادهای آنها خواهد بود. محدود کردن تعریف امنیت در دیوارهای محصور شهرها و خلاصه کردن آن در حفاظت فیزیکی و مقابله با جرم و جنایت در شهرها از یک سو و گستردگی مفهوم امنیت در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیط زیستی و صد البته فقدان کاربست مرجعی غنی و کامل برای ترسیم خط مشیء فکری و اخلاقی شهروندان در جهت افزایش امنیت شهری از سوی دیگر، باعث شده است که شهرسازان و معماران تا کنون نتوانند یک تعریف جامع از شهر امن و مؤلفه‌های موثر بر ارتقاء امنیت شهری ارائه دهند. امروزه و با توجه شرایط روز شهرهای جهان، بعد زیست محیطی امنیت شهری در میان ابعاد مذکور از جایگاه ویژه ای برخوردار است. چرا که در حوزه شهر و فضاهای شهری، بحران زیست محیطی و تعامل نامطلوب انسان و طبیعت به طور قابل توجهی بروز کرده است، تا جاییکه عده ای از متخصصین امر خود شهر و چیرگی زندگی شهری و ماشینی را دلیل اصلی تشدید این بحران و عدم توجه کافی به محیط طبیعی را نتیجه غیرقابل اجتناب شهرنشینی دانسته و حتی آن را انتخاب خود انسان و لازمه چنین زندگی‌ای می‌خوانند.

اما در تبیین ارتباط بحران محیط زیست و امنیت شهری می‌توان گفت که معضلات محیط زیستی وجوه گوناگون اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی جوامع شهری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به این صورت که تخریب محیط زیست باعث کاهش و در نهایت تهی‌سازی سرمایه‌های طبیعی به عنوان رافع نیازهای اولیه انسان می‌شود و این امر موجبات فقرزایی، نزاع بر سر منابع، روند نزولی ابعاد انسانی، اجتماعی و اقتصادی توسعه را فراهم می‌آورد و با ایجاد یک سیکل معیوب به تخریب هرچه بیشتر محیط زیست و در نهایت نابودی آن می‌انجامد. نارضایتی مردم، اختلال در روند کسب و کار، اقتصاد و تعاملات اجتماعی در مقیاس شهر وبه تدریج در مقیاس ملی و بین‌المللی را نتیجه‌ی قطعی تخریب و نابودی محیط زیست خواهد بود و از این ره، امنیت شهری و در نهایت امنیت ملی را در تمامی ابعاد تحت الشعاع خود قرار خواهد داد.

در راستای ریشه‌یابی و حل بحران زیست محیطی، ارتقاء تعامل انسان با طبیعت به خصوص در شهرها و حفظ امنیت محیط زیست مطالعات متعددی انجام شده است. هرچند میزان این مطالعات نسبت به سایر موضوعات مرتبط به علم شهرسازی چشمگیر نمی باشد، لکن می‌توان با بررسی دقیق تر آنها به نتایج مفیدی دست یافت. از جمله مهم‌ترین این نتایج لزوم بررسی همه جانبه دلایل و تأثیرات بحران محیط زیست بر جوامع شهری از یک‌سو و توجه به نقش ارزشهای اخلاقی و هنجارهای فرهنگی در کاهش این معضلات از سوی دیگر می‌باشد. به عبارت دیگر، به منظور حل معضلات شهرهای امروز و بهبود نحوه تعامل انسان با طبیعت در شهرها، تلفیق اصول اخلاقی با دانش نوین، همه جانبه نگر و کاربردی روز لازم به نظر می‌رسد. از این روست که، پژوهش حاضر به طرح رویکرد اکولوژیک در جهت استخراج مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقاء امنیت محیط زیست شهری می‌پردازد. چرا که نگرش سیستمی به شهر و بهره‌گیری از علم اکولوژی شهری، می‌تواند یاری‌دهنده محقق در بررسی همه جانبه عوامل دخیل در کیفیت زندگی شهروندان و بخصوص موضوع امنیت شهری باشد. از منظر این علم، شهر به مثابه سیستمی است که در آن انسان و محیط طبیعی و محیط مصنوع به تعامل و کنش متقابل با یکدیگر می‌پردازند و از آنجا که بدون ایجاد امنیت، انتظار تعامل کارا بین این عناصر انتظاری بجا نخواهد بود؛ رویکرد اکولوژیک و به دنبال آن موضوع امنیت اکولوژیک، به‌واسطه برخورداری از نگاه جامع‌نگر در عصر حاضر، در انگاره توسعه پایدار شهری به عنوان راه‌حلی کارا و پرطرفدار در تبیین مبانی شهر امن مطرح می‌شود. به طور کلی باید گفت، امنیت اکولوژیک ناظر بر ارتباط ابعاد مختلف امنیت، نظیر امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و ... با امنیت محیط زیست می‌باشد.

همانطور که بیان شد نظریه پردازان امنیت، بر موضوعات گوناگون و تهدیداتی فراتر از آنچه تا کنون در میان مردم مصطلح بوده است تأکید دارند. به طور مثال آنها بر این اعتقادند که مشکلات مربوط به محیط زیست شهری، از جمله آلودگی هوا، استفاده بی رویه از منابع آب، تغییرات اقلیمی و تخریب و انهدام منابع، با در هم نوردیدن محدوده‌های شهری، سلامت، سعادت، رفاه و مشاغل شهروندان را به مخاطره می‌اندازند و از آن به عنوان «مخاطرات مشترک» تمام شهرهای جهان یاد می‌کنند. بروز این مخاطرات در شهرهای امروز، تغییر در گفتمان‌ها و

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

درون مایه‌ها و جهت‌گیری جستارهای سیاسی- امنیتی را به دنبال داشته است و برقراری امنیت زیست محیطی با توجه به اهمیت آن در ادامه حیات انسان توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب کرده است. از سوی دیگر، همانطور که بیان شد امنیت محیط زیست شهری بر سایر ابعاد امنیت تاثیر می‌گذارد و از آنها تاثیر می‌پذیرد. یکی از مهمترین این ابعاد، بعد اقتصادی امنیت شهر است. چراکه امروزه رویکرد رایج اقتصاد سرمایه داری موجب نابسامانی تعاملات اقتصاد و محیط زیست شهری و بروز بحرانهای محیط زیستی شده است، چرا که بشر در مسیر تحقق اهداف اقتصادی خود، به‌طور عمومی اثرات تزاحم زیست محیطی را لحاظ نکرده، در جریان عملیات اقتصادی به تخریب فضای زندگی اقدام می‌کند که نتیجه آن در میان و بلندمدت کاهش ظرفیت‌های زیستی فضای زندگی و نیز کاهش بهره‌وری عوامل طبیعی (منابع طبیعی) به طور مستقیم و کاهش غیرمستقیم بهره وری عوامل غیرطبیعی (از جمله انسان) است. از این رو لازم است یک نظام اقتصادی کارآمد بومی برای حل معضل فوق ارایه شود.

در کشور ما و طی سالهای اخیر همزمان با بحرانهای سیاسی و اقتصادی جهان و افزایش تحریمهای همه جانبه اقتصادی، تخریبهای فزاینده منابع طبیعی موجب معضلات عدیده زیست محیطی و کاهش ظرفیت‌های تولیدی در بسیاری از عرصه‌های اقتصادی شد و بالتبع محیط زیست شهری نیز از این اتفاقات مصون نماند. از این رو اقتصاد مقاومتی به عنوان یک نسخه همه جانبه نگر و بومی برای اولین بار در سال ۱۳۸۹ توسط مقام معظم رهبری (مدظله العالی) معرفی شد. اقتصاد مقاومتی به طور کلی به عنوان اقتصادی که در شرایط دشواری، تهدید و دشمنی به اهداف خود برسد، شناخته می‌شود. این مدل اقتصادی با هدف آسیب زدایی و ترمیم ساختارهای اقتصادی موجود، و ایجاد نهادهای اقتصادی با رویکرد انقلابی و جهادی با نگاهی کلان و بلندمدت به اقتصاد و با رویکردی ایجابی به دنبال نیل به اقتصادی اسلامی و زمینه ساز تمدن بزرگ اسلام می‌باشد[1].

در حوزه زیست محیطی و تامین امنیت اکولوژیک اقتصاد مقاومتی و سیاست‌های ٢٤ گانه ابلاغی در راستای حصول به آن، در چارچوب مفهوم پایداری، تامین عدالت بین‌نسلی، محافظت از منابع طبیعی در کنار افزایش رفاه شهروندان قابل تبیین و تفسیر است. اقتصاد مقاومتی در کنار مفاهیم اقتصادی دیگر چون اقتصاد سبز و اقتصاد رفاه می‌تواند در تامین و حفظ محیط زیست شهری کارا باشد. به‌عبارتی دیگر اقتصاد مقاومتی به دنبال موازنه و تعادل بین‌فعالیتهای اقتصادی توسعه و اثرات زیست محیطی ناشی از این فعالیت‌هاست و از طرفی با افزایش بهره‌وری و استفاده‌ی بهینه از منابع طبیعی موجبات رفاه و بهبود کیفیت زندگی شهروندان را فراهم می‌آورد. بنابراین مقاله پیش رو به دنبال پاسخ به این سوال اساسی است: اقتصاد مقاومتی چگونه می‌تواند به اهداف فوق دست یابد و در تامین و حفظ امنیت اکولوژیک در بستری به نام شهر موثر واقع شود؟

روش پژوهش

این مقاله از منظر اهداف، تحقیقی توصیفی و از منظر اقدام محقق، پژوهشی تحلیلی در خصوص امنیت اکولوژیک در شهر و رهیافت نظام اقتصاد مقاومتی در ارتقاء آن می‌باشد. در راستای پیشبرد این تحقیق و در چارچوب روش‌شناسی، روش اسنادی و البته روش تحلیل محتوا در کنار یکدیگر مورد استفاده قرار گرفته اند. کتابها و مقالات داخلی و خارجی در حوزه‌ی اکولوژی در شهر، امنیت محیط زیست و اقتصاد مقاومتی از مراجع و منابع اصلی این مقاله می‌باشند.

پیشینه پژوهش

ازآنجا که هدف این پژوهش تبیین جایگاه اقتصاد مقاومتی در ارتقاء امنیت اکولوژیک در شهر می‌باشد، نمی توان سابقه موردی خاصی را در انطباق کامل با این هدف یافت. به دیگر سخن تا کنون تحقیقات انگشت شماری در تشریح ارتباط اقتصاد مقاومتی با مقوله‌ی محیط زیست انجام شده است و بسط این ارتباط در بستر شهر متاسفانه مغفول مانده است. در عین حال باید اشاره کرد که مقوله امنیت انسانی و امنیت زیست محیطی که به تازگی وارد مبانی پژوهشی حوزه امنیت در دنیا شده اند و در رویکردهای جهانی مورد بررسی قرار گرفته‌اند، تا حدودی با ساختار این پژوهش نزدیکی دارند و به طور کلی امنیت شهر را بایستی از رویکردهای جدید در ادبیات شهرنشینی جهان دانست که به بررسی و ارزیابی میزان امنیت شهروندان در بعد مذکور و در چشم اندازی بلند مدت می‌پردازد. برخی از نمونه‌های مطرح جهانی مرتبط با موضوع این تحقیق بدین شرح می‌باشند:

۱. برگرفته از: khamenei.ir

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

۱. تحقیقی با عنوان سنجش امنیت اکولوژیک شهری بر مبنای روش فازی که توسط جیانگ در کشور چین انجام شده است. در این تحقیق به ارزیابی مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی موثر بر امنیت اکولوژیک در شهرهای چین با استفاده از منطق فازی پرداخته می‌شود.

۲. در پژوهش دیگری تحت عنوان «تحقیقی بر ارزیابی امنیت اکولوژیک منطقه‌ای» که در چین و توسط تیان و گانگ انجام شد، با بررسی امنیت اکولوژیک مناطق شهری بیان می‌دارد که با در نظر گرفتن شهر به عنوان یک اکوسیستم و تامین امنیت همه جانبه آن، امنیت اکولوژیک شهری نیز تامین می‌شود.

۳. گروه VWG در «سند شهرهای جهانی» با اشاره به راهکارها، راهبردها و مکانیزم‌های مداخلات شهری برای ایجاد یک شهر امن، توجه به تمامی مؤلفه‌های مطلوبیت زندگی در شهر را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی مورد اشاره قرار می‌دهد و به بررسی آن در سطح جهان می‌پردازد.

٤. جامع ترین تحقیق درباره امنیت و مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی و محیطی را باید سندی دانست که با همکاری ارگان ایمن شهرهابیتات و ارگان USL به انجام رسیده است، و معطوف به ارائه اهداف، روش شناسی، راهبردها و راه کارهایی است که به افزایش مؤلفه‌های امنیت شهری در ابعاد اقتصادی و اجتماعی و خاصه کالبدی و محیطی می‌پردازد.

۵. انجمن اجتماعی و اقتصادی وابسته به سازمان ملل متحد نیز، مبادرت به بررسی و ارزیابی پیرامون امنیت شهری کرده است که از محورهای این تحقیق می‌توان به دولت، صلح، امنیت، محیط زیست، جمعیت و شهرنشینی و توسعه منابع انسانی و اشتغال زایی اشاره کرد که رویکردهایی معطوف به برقراری امنیت سیاسی، اقتصادی و محیطی در شهر بشمار می‌روند.

٦. پژوهش‌های صورت گرفته در ایران نیز بیشتر معطوف به مؤلفه‌های جرم خیزی شهری و میزان جرایم در سطح شهر در میان اقشار اجتماعی بوده و کمتر با نگاه سیستمی به شهر به بررسی سایر ابعاد امنیت شهری پرداخته اند. لکن در این میان می‌توان به موارد اندکی اشاره کرد که تا اندازه‌ای می‌توانند یاری‌دهنده محقق در تدوین تحقیق حاضر باشند. مواردی چون:

۷. تحقیقی در سنجش عوامل تأثیرگذار بر احساس امنیت شهری که توسط هادی محمودی نژاد در سطح شهر کرمان صورت گرفته است. این پژوهش به سنجش احساس امنیت شهروندان در جنبه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، مذهبی و محیطی می‌پردازد و در مقایسه با سایر تحقیقات در این حوزه، از جامعیت بیشتری برخوردار است.

۸. تحلیلی پیرامون شرایط محیط اجتماعی و طبیعی استان کردستان در ارتباط با بزهکاری که با استفاده از روش‌های مشاهده، مصاحبه و پرسش نامه به بررسی پدیده جرم خیزی در سطح استان کردستان می‌پردازد.

۹. همچنین می‌توان به تحقیقی درباره جرم خیزی و مصرف مواد مخدر در شهرهای آسیب دیده از سوانح طبیعی اشاره داشت که بوسیله فرهودیان و همکارانش در سالهای ۱۳۸۳– ۱۳۸٤ با حمایت دفتر مواد و جرایم سازمان ملل صورت گرفته است.

۱۰. مساواتی آذر نیز در پژوهشی، آسیب شناسی اجتماعی ایران در سطح کشور و معطوف به استان آذربایجان شرقی را مورد بررسی قرار داده است. در حوزه بررسی امنیت در برابر سوانح طبیعی نیز می‌توان به تحقیق ربانی و افشار کهن در سال ۱۳۸۳ و در سطح شهرستان بهارستان اشاره کرد.

۱۱. همانطور که مشاهده شد، کمتر پژوهشی را می‌توان یافت که به طور مستقیم به ارتباط امنیت شهری و مسایل زیست محیطی پرداخته باشد. همچنین در تبیین تاریخچه اقتصاد مقاومتی می‌توان چند دوره زمانی مهم را در نظر گرفت. ابتدا باید توجه داشت که نظریه اقتصاد مقاومتی با وجود این‌که در ادبیات اقتصاد متعارف هم تحت عناوینی کمابیش مرتبط (از جمله تاب‌آوری اقتصادی، ضد شکنندگی و ...) مطرح شده است، نظریه‌ای است که مقام معظم رهبری (مدظله العالی) آن را مطرح کرده‌اند. در مطالعه سیر تاریخی این

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

نظریه مشاهده می‌شود تأکید بر این‌که ایران در آینده مورد تهاجم اقتصادی خواهد داشت از سال ۱۳۸٦ توسط مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مطرح شده است (این در حالیست که در این سال اقتصاد ایران در سطح بین‌الملل در یکی از بهترین وضعیت‌های خودش به سر می‌برد). اما دور اندیشی ایشان با بروز خصومت‌های شدید و تحریم‌های سنگین غرب از سال ۱۳۸۸ به خوبی نمایان شد (عبدالملکی، ۱۳۹۳، ص ۱۰). در هر صورت از سال ۱۳۹۰ به بعد، رویکرد اقتصاد مقاومتی وارد ادبیات اقتصادی کشور شد. با وجود گذشت چند سال از طرح نظریه اقتصاد مقاومتی، هرچند تکاپوی کافی در عرصه‌های مختلف اقتصادی کشور- و از جمله در اقتصاد شهری- صورت نگرفته و هنوز راه طولانی در پیش است، لکن مطالعاتی در این ارتباط انجام شده که قابل ذکر است:

۱۲. دانش جعفری و ملائی (۱۳۹۲) از شهرداری‌ها به عنوان تأثیرگذارترین سازمان در تحقق اقتصاد مقاومتی یاد کرده اند و با تأکید بر ابعاد و اصول اقتصاد مقاومتی و به روش توصیفی- تحلیلی، به بررسی بندهای ٢٤ گانه مندرج در سند ابلاغی اقتصاد مقاومتی از سوی رهبری معظم انقلاب که اثراتی مستقیم و یا غیرمستقیم بر درآمد شهرداری‌ها دارند، پرداخته اند.

۱۳. همچنین پیری و همکارانش (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای به روش اسنادی و با استفاده از منابع نظری موجود به دنبال برساختن یک مبنای فکری برای تبیین جایگاه اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار شهری در ایران در شرایط تحریم اقتصادی بوده اند.

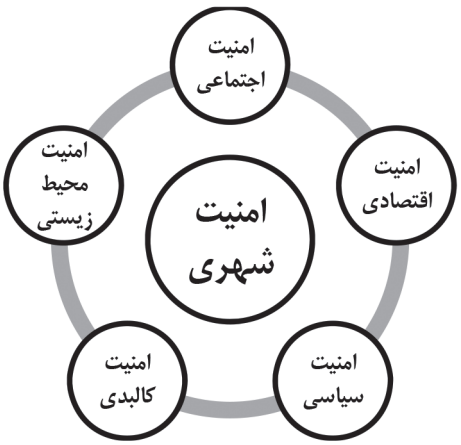
۱٤. بهروش و مهدی (۱۳۹٤) نیز، در مقاله ای تحت عنوان نقش اقتصاد مقاومتی در حفاظت از محیط زیست با تاکید بر توسعه پایدار بیان می‌دارند که اقتصاد مقاومتی در کنار مفهوم اقتصاد سبز به دنبال موازنه و تعادل بین‌فعالیت‌های اقتصادی توسعه و اثرات زیست محیطی ناشی از فعالیت‌های مذکور بوده و از ارتباط با مفهوم اقتصاد رفاه، به دنبال افزایش رفاه عمومی از طریق افزایش بهره وری و استفاده بهینه از منابع می‌باشد.

مبانی نظری

امنیت در شهر

با نگاهی گذرا به رشد و گسترش روند شهرنشینی و افزایش جمعیت شهری، می‌توان به این نتیجه رسید که زندگی در بستر شهر داری آثار، پیامدها و ویژگی‌های منحصر بفردی می‌باشد که در این میان تأمین، حفظ و بهبود امنیت و احساس امنیت می‌تواند نقش بسیار مهمی در تعدیل پیامدهای منفی و ارتقا کیفیت زندگی و سطح رضایتمندی شهروندان ایفا کند. از آنجا که زندگی شهری دارای ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، کالبدی و زیست محیطی بوده و حاصل تعاملات شهروندان در تمامی این ابعاد می‌باشد، امنیت شهری نیز ماهیتی چند بعدی پیدا می‌کند و همانطور که در بحث کلی امنیت تمامی ابعاد بر یکدیگر تاثیرگذار هستند، ابعاد مختلف امنیت شهری نیز بر یکدیگر مؤثر بوده و به صورت حلقه‌هایی از یک زنجیر، چرخه امنیت شهر را تشکیل می‌دهند.

نمودار ۱. ابعاد مختلف امنیت شهری؛ ماخذ: نگارندگان.



توجه به مقوله امنیت در دانش شهرسازی، یکی از رویکردهای جدید در شهرسازی را با عنوان شهری ایمن شکل می‌دهد. امنیت نوعی احساس آرامش و آسایش درونی قلمداد می‌شود که از مولفه‌های فعال محیط حاصل می‌شود و پس از ادراک ذهنی، گونه‌ای احساس در امان بودن را به وجود می‌آورد. احساس امنیت نیز از قرارگیری انسان در شرایط محیطی به مثابه نوعی ادراک روانی حاصل می‌شود که از یک ساختار شهری و فرهنگی خاص، با ساختار فرهنگی و اجتماعی دیگر متمایز می‌شود. بر این اساس

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

شکل‌گیری احساس امنیت از لحاظ روان شناختی، وابسته به شرایط محیط شهری، کنشها و حوادث آن از یک سو و از سویی دیگر نوع برداشت و سطوح ادراکی در آن ساختار فرهنگی است و همین دو اصل آن را از شهری به شهری و از ملیتی تا ملیتی دیگر، متفاوت می‌کند (بمانیان و محمودی نژاد، ۱۳۸۹).

مارشال حقوق شهروندی را به سه دستهٔ مدنی، اجتماعی و سیاسی تقسیم می‌کند و در این زمینه، امنیت را یکی از مهم ترین مؤلفه‌های حقوق اجتماعی به شمار می‌آورد (نقدی، ۱۳۸۲، ص ۲۷). ویرث نیز، زندگی شهری را بی سازمان و فاقد همبستگی اجتماعی و شهرنشینان را افرادی با احساس تنهایی، انزوا و «ناامنی» معرفی می‌کند و معتقد است، محیط شهری روابط فرد را با اشیاء بیشتر و با طبیعت کمتر می‌کند (1938,Wirth). به طور کلی امنیت شهری به معنای آرامش، اطمینان خاطر و هراس نداشتن شهروندان از شهروندان، فضاهای شهری، ساختمان‌ها، سازمان‌ها، تأسیسات، زیرساخت‌های شهری و سایر عناصر مهم در زندگی شهری است که موجب نگرانی و احساس ناامنی در شهروندان می‌شود (گوهری، ۱۳۸۷، ص ٤).

همچنین پروفسور لئونارد دوهل، واضع ایدهٔ شهر سالم در معرفی تیپولوژی نیازهای شهری، امنیت را در قالب اولین رده از نیازها (نیازهای اساسی و اولیه) می‌شمارد و با طرح این پرسش که شهر به چه چیزهایی نیاز دارد تا به صورت ارگانیسمی سالم توسعه یابد و به افراد امکان تکامل بدهد، توضیح می‌دهد که در مرحلهٔ نخست، شهر باید توانایی تأمین نیازهای اساسی شهرنشینان خود مانند غذا، لباس خانه، امنیت و... را داشته باشد (دوهل، ۱۹۸٦، ص ۳۳). اکسورسی نیز در WUF درباره شهر ایمن توجه به مولفه‌های کیفی زندگی از لحاظ زیست محیطی و در قالب محیطی و کالبدی را یادآوری می‌کند. بنابراین همانطور که بیان شد امنیت شهری دارای ابعاد مختلف می‌باشد. که تمامی این ابعاد بر یکدیگر مؤثر بوده و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند. در این بین‌بعد زیست محیطی امنیت شهری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چرا که، امنیت محیط زیست شهری نیز به عنوان یکی دیگر از ابعاد مهم امنیت شهر مورد توجه متخصصین امر قرار گرفته است. چراکه توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ که به علت افزایش جمعیت و مهاجرت به آن صورت می گیرد، موجب تخریب محیط زیست شده و آلودگی زیست محیطی را برای و شهروندان به وجود آورده است. آلودگی هوا، آلودگی صوتی، تغییر کاربری و تخریب فضای سبز، کمبود منابع آب و مواردی از این دست معضلاتی هستند که امنیت محیط زیست شهری را تهدید می‌کنند.

بحران محیط زیست، برآیند تحولات مدرنیته، انقلاب صنعتی و تقویت و گسترش اندیشه‌های سوداگرایانه بوده، به گونه ای که طی این مدت، شیوه بهره برداری انسان از محیط متناسب با نگرش توسعه گرا، نیازهای فزاینده و ابزارهای پیشرفته از منابع محدود تغییر کرده که نتیجهٔ آنها، آلودگی و آشفتگی تعادل محیط زیست بوده است (کاویانی راد، ۱۳۹۰، ص ۱۲۲). بی شک این آشفتگی و برهم خوردن تعادل امنیت محیط زیست را مورد هجمه قرار داده است. امنیت زیست محیطی یکی از ابعاد مهم امنیت ملی است. اهمیت امنیت زیست محیطی، طی فرایند رشد تکنولوژی وصنعت پدید آمده است. اخیرا ملاحظات مربوط به رشد سریع وبی رویه جمعیت، کاهش منابع طبیعی وگسترش غیرقابل کنترل آلودگی‌های صنعتی ومعدنی، وارد صحنه اصلی تفکر روابط بین الملل، پژوهشگران وحتی مردم شده است (ربیعی، ۱۳۸۳، ص ۱٤۷).

چالش‌های ناشی از محیط زیست به دو صورت، امنیت کشورهای جهان را درگیر خود می‌کند. اول در عرصه حفاظت از محیط زیست و منابع کمیاب، دوم در زمینه درگیرها و آشوب‌های ناشی از کمبود منابع طبیعی و اختلافات بر سر تقسیم آنها که منجر به درگیری و جنگ می‌شود. امروزه در سطح جهان نمونه‌های مختلفی از جنگ و اختلافات درون کشوری بر سر محیط زیست و منابع طبیعی کمیاب مشاهده می‌شود و روند رو به گسترشی دارد (2005:645,Barnett). به عبارت دیگر، تهدید زیست محیطی امنیت ملی همانند تهدیدات نظامی و اقتصادی به پایگاه مادی دولت لطمه می‌زند و شاید تا جایی پیش بروند که دولت و نهادهای آن را تهدید کنند (بوزان، ۱۳۸۷، ص ٤٥). به طور کلی پیش بینی‌های صورت گرفته حاکی از آن است که در آینده، جهان باکمبود منابع روبه رو خواهد شد. آلودگی هوا، گازهای گلخانه ای وتخریب لایه اوزون و بعضی موضوعات دیگر تهدیدهایی

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

هستند، که متوجه کل جهان بوده و تمامی اقسام امنیت را با مخاطره مواجه خواهند کرد. متخصصین امر راهکارها و رویکردهای مختلفی را در جهت بهبود و تامین امنیت محیط زیست ارائه کرده اند، در این میان کاربست رویکرد اکولوژیک تحت عنوان امنیت اکولوژیک به دلیل نگاه سیستمی و جامع نگر در این عرصه، امروزه مورد اقبال قرار گرفته است.

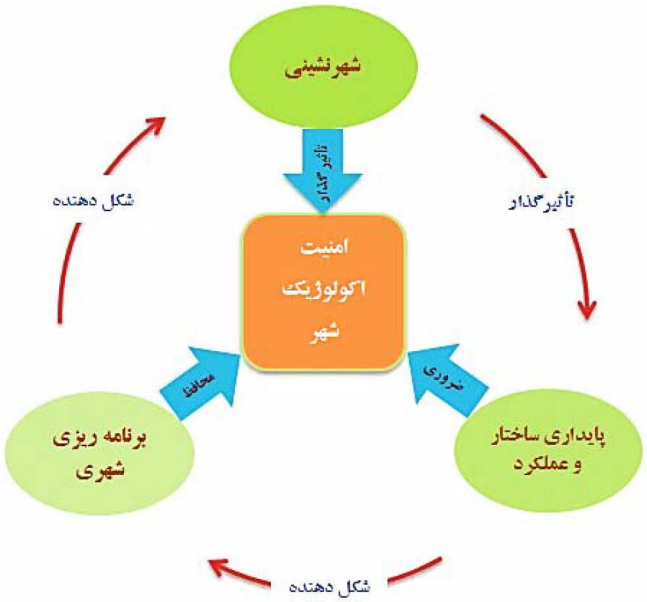
امنیت اکولوژیک در شهر

امروزه تغییر سریع ساختار و عملکرد شهری، خدمات زیست محیطی ارائه شده توسط زیرساختهای اکولوژیکی را تضعیف و امنیت محیط زیست شهری و توسعه پایدار شهر را تهدید کرده است. برای حفظ امنیت اکولوژیک شهر، مدیران و متخصصین امر، همواره به دنبال روشی مناسب جهت برنامه‌ریزی شهری با هدف تنظیم ساختار شهر و حمایت از ثبات عملکرد اکوسیستم بوده‌اند (Zhaoxue & Linyu,2010 :1394). نویسندگان مقاله «محیط و امنیت جهانی» در تعریف مفهوم امنیت اکولوژیک، بیان می‌دارند که این واژه برای اولین بار توسط دولت ایالات متحده‌ی امریکا پیشنهاد شد و نمی توان برای آن تعریف جامعی ارائه کرد (Ezeonu & Ezeonu,2000). به طور کلی در تبیین رابطه‌ی بین‌اکوسیستم شهری و امنیت اکولوژیک، می‌توان آن را به عنوان وضعیتی پایدار و یکپارچه در نظر گرفت که در آن حمایت کافی از توسعه اجتماعی- اقتصادی و توسعه‌ی پایدار شهری صورت می‌گیرد (Zhaoxue&Linyu,2010 :1394). بنابراین می‌توان به این نتیجه رسید در صورت تهدید امنیت اکولوژیک، جوامع شهری نمی توانند از منظر اجتماعی، اقتصادی به توسعه مورد انتظار دست یابند و این نشان دهنده‌ی یکپارچگی و پیوستگی همه عوامل دخیل در شهر می‌باشد. آنچه مسلم است، امنیت اکولوژیک بخش مهمی از امنیت منطقه‌ای و ثبات جامعه را تشکیل می‌دهد که در حال حاضر تبدیل به یک موضوع داغ در محافل علمی جهان شده است. لذا محققان داخلی و خارجی برای این مفهوم جدید، تفسیرهای متفاوتی ارائه می‌کنند. به طور کلی، امنیت اکولوژیک را می‌توان به طرق ذیل تعریف کرد:

- مفهوم امنیت اکولوژیک در تعریفی کلان و گسترده که توسط مؤسسه بین‌المللی تحلیل سیستم‌های کاربردی (IIASA) در سال ۱۹۹۸ میلادی، ارئه شده است به معنای: «عدم تهدید زندگی بشر، بهداشت، آسایش، حقوق اولیه، دسترسی به منابع ضامن حیات و منابع ضروی، توالی اجتماعی و در نهایت توانایی انطباق با تغییرات محیطی می‌باشد» (Yuan et al, 2002). در معنایی خردتر، مفهوم امنیت اکولوژیک را صرفا امینت اکوسیستم‌های طبیعی و نیمه‌طبیعی و به طور کلی حفاظت زیست محیطی معرفی می‌کنند (همان).
- اکولوژیست‌ها از جمله فلیکس گاتاری، بر ویژگی زیست‌محیطی امنیت اکولوژیک تمرکز بیشتری دارند و برای آن خصوصیات ذیل را بیان می‌کنند: «هوای پاکیزه، منابع آبی ایمن و قابل اطمینان، غذا، محیط‌های زندگی و کاری سالم، خدمات شهری و حمایت در برابر سوانح طبیعی» (Guattari , 2000).
- از دیدگاه بارنت امنیت اکولوژیک به معنای تاب آوری و ظرفیت اکوسیستم برای حفظ حیات، حفظ ساختار و عملکرد سازمانی خود در برابر آشفتگی و تغییر می‌باشد (Barnett ۲۰۰۱; Adger et al ۲۰۱۱). بر این اساس با قبول شهر به عنوان یک اکوسیستم پویا، امنیت اکولوژیک شهر نیز به معنای توانایی اکوسیستم شهری در حفاظت از خود در مقابل تهدیدات مختلف در طول زمان می‌باشد.
- از منظر اکولوژی سیاسی یا اکوپولیتیک، که پیوستگاه علم سیاست و محیط زیست به شمار می‌رود، امنیت اکولوژیک زمانی نمود عینی می‌یابد که پیوستگی ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حیات انسان‌ها جدای از وابستگی‌های زیستی و اعتقادی در هماهنگی با بن‌مایه‌های زیست‌کره، یکپارچه و متعامل در نظر گرفته شود (حافظ‌نیا و کاویانی‌راد، ۱۳۹۳، ص ۲۴۷).

به طور کلی باید گفت، از آنجا که شهرنشینی بر امنیت اکولوژیک شهر و بر پایداری ساختار و عملکرد شهری تأثیر گذار است. استفاده از ابزاری مانند برنامه‌ریزی شهری در حفظ امنیت اکولوژیک ضروی به نظر می‌رسد (نمودار ۲).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]



نمودار ۲ . رابطه بین‌شهرنشینی، برنامه‌ریزی شهری و پایداری ساختار و عملکرد با امنیت اکولوژیک شهر؛ مأخذ: Linyu & Zhaoxue, 2010:1394

با جمع بندی مطالب فوق می‌توان به این نتیجه رسید که به طور کلی امنیت اکولوژیک ناظر بر ارتباط ابعاد مختلف امنیت، نظیر امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی، و امنیت ملی با امنیت محیط زیست می‌باشد. امروزه نظریه‌پردازان امنیت نیز، بر موضوعات گوناگون و تهدیداتی فراتر از آنچه تا کنون در میان مردم مصطلح بوده است تأکید دارند. به طور مثال آنها بر این اعتقادند که مشکلات مربوط به محیط زیست شهری، از جمله آلودگی هوا، استفاده بی رویه از منابع آب، تغییرات اقلیمی و تخریب و انهدام منابع، با در هم نوردیدن محدوده‌های شهری، سلامت، سعادت، رفاه و مشاغل شهروندان را به مخاطره می‌اندازند و از آن به عنوان «مخاطرات مشترک» تمام شهرهای جهان یاد می‌کنند. بروز این مخاطرات در شهرهای امروز، تغییر در گفتمان‌ها و درون مایه‌ها و جهت‌گیری جستارهای سیاسی – امنیتی را به دنبال داشته است و برقراری امنیت زیست محیطی با توجه به اهمیت آن در ادامه‌ی حیات انسان توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب کرده است. در تامین امنیت اکولوژیک بخصوص در بستر شهر عوامل مختلفی دخیل هستند. یکی از مهم ترین این عوامل، عامل اقتصاد و تأثیر زندگی اقتصادی شهروندان بر محیط زیست شهری می‌باشد که تمرکز مقاله حاضر بر آن قرار گرفته است.

اقتصاد و محیط زیست شهری؛ ارتباطات و تقابلات

همانطور که بیان شد، امروزه بروز بحران محیط زیست در جوامع شهری بر کسی پوشیده و قابل انکار نیست. این بحران جدی و فراگیر که به نوعی در تمامی کشورهای جهان در حال گسترش است ریشه در مسائل گوناگونی دارد. اقتصاد شهری و به طور دقیق تر، تغییر در مناسبات اقتصادی و تمایل به اقتصاد سرمایه‌داری در انسان معاصر، یکی از مهم ترین دلایل مواجهه شهرها با معضلات محیط زیستی است. چنانچه به اعتقاد «استفن ام. ویلر» از صاحب نظران مطرح در زمینه‌ی توسعه پایدار شهری و منطقه ای، اغلب به نظر می رسد که اهداف زیست محیطی درمغایرت کامل با اهداف اقتصادی هستند و در سطحی وسیعتر، جهان بینی اکولوژیکی با دیدگاه‌های بسیاری از اقتصاددانان به خصوص آن هایی که با فلسفه بازار آزاد موافق هستند در تقابل است. بدین ترتیب، یافتن راه هایی که از طریق آنها اقتصاد امروز بتواند بیشتر و بهتر با توسعه پایدار سازگار شود، وظیفه دشواری می‌باشد. از نقطه نظر وی اقتصاد سرمایه داری بازار محور، می‌تواند در تنظیم کردن عرضه و تقاضا، تخصیص منابع، و فراهم کردن مشوق‌ها و انگیزه‌ها برای کارآفرینی و نوآوری موفق باشد؛ همچنین این سیستم تا کنون در ایجاد ثروت و سطح بالایی از رفاه مادی برای بسیاری مشخصاً خوب عمل کرده است. تمامی این موارد از نکات مثبت اقتصاد سرمایه

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

داری از منظر پایداری می‌باشد اما اقتصاد سرمایه داری فعلی – چه در تئوری و چه در عمل – از همین منظر دارای ایراداتی بدین شرح است:

۱. ایراد مربوط به ارزشیابی و تعیین قیمت: قیمت گذاری کالاهای اجتماعی و زیست محیطی (مانند سلامت انسانی، برابری و کیفیت زیست محیطی) برای لحاظ کردن آنها در محاسبات و تصمیم گیریهای اقتصادی بی نهایت دشوار است.

۲. ایراد مربوط به کالاهای عمومی: تصمیمات اقتصادی معنادار در ارتباط با چیزهایی همچون هوای پاک، خیابان‌های امن، یا فضاهای عمومی جذاب که هر کس بتواند از آن‌ها به طور رایگان استفاده کند، بسیار مشکل است.

۳. ایراد مربوط به پیامدهای خارجی این اقتصاد: شامل اثرات اجتماعی و زیست محیطی گسترده حاصل تولید و مصرف که معمولاً در تصمیم گیری‌های اقتصصادی لحاظ نمی شود.

٤. در نهایت، ایراد کم توجهی و کم بها دادن به آینده: وجود نرخ‌های بهره و تورم در محاسبات بدین معناست که هزینه‌ها و فایده‌های مرتبط با آینده کم ارزش تر از معادلشان در لحظه حال هستند و گنجاندن اثرات بلندمدت اقدامات در معادلات اقتصادی بسیار دشوار است. بیشتر مدلهای هزینه–فایده موجود به واقع از لحاظ کردن اثرات بلندمدت تر از ۳۰ سال در آینده، ناتوان هستند. در نتیجه، تئوری اقتصادی فعلی، به طور ساختاری در اتخاذ رویکرد بلندمدت مورد نیاز در برنامه–ریزی پایداری دارای نارسایی است (ام. ویلر، ۱۳۹۳، صص ۱۱۳–۱۱۲).

با توجه به مطالب فوق و ایرادات وارد بر تعاملات اقتصاد سرمایه‌داری (به عنوان نظام رایج اقتصادی در جهان) با محیط زیست، تلاش برای استقرار نظام اقتصادی مطلوب در جهت کاهش این معضلات ضروری به نظر می‌رسد. چراکه، تمام ایرادات و کاستی‌های اقتصاد سرمایه داری و به طور کلی تحلیل‌های اقتصادی از این دست، مقوله پایداری را نفی می‌کنند و می‌توانند به پایداری شهری ضربه بزنند. لذا تحلیل‌ها و به عبارتی ابزارهای اقتصادی دیگری در مسیر نیل به شهری پایدار مورد نیاز می‌باشد. درهمین راستا پژوهشگران، طی سالها مطالعه اصلاحات و استراتژی‌های اقتصادی نوینی را برای تحقق اهداف اقتصادی با کمترین صدمه به اهداف محیط زیستی ارائه کرده اند، که اقتصاد تاب‌آور و اقتصاد مقاومتی از مهم ترین آنها می‌باشد.

اقتصاد مقاومتی؛ مفهوم، خاستگاه و ماهیت

آنچه مسلم است، بحث اقتصاد مقاومتی صرفاً مختص به ایران نیست و بسیاری از کشورهای دیگر دنیا نیز با تعابیری نزدیک، به سمت مقاوم کردن اقتصاد خود حرکت کرده‌اند. مفهوم مقاومت اقتصادی در ایران با انقلاب اسلامی ملازم است. این بدان معناست که ماهیت اقتصادی انقلاب اسلامی به جهت اصول و اهدافی که مطرح می‌کند اقتضاء یک نوع مقاومت را به همراه دارد. مبتنی بر مبانی، اهداف اقتصادی انقلاب اسلامی عبارتند از استقلال اقتصادی، افزایش رفاه عمومی و بنای اقتصادی پیشرفته. در پی ساختن اقتصادی پیشرفته است. این اهداف که در منویات رهبران کبیر و معظم انقلاب اسلامی نیز متجلی است، دارای مفاهیم ویژه ای هستند. اهمیت هریک از این اهداف در مسیر تحقق هدف نهایی انقلاب اسلامی (یعنی انسان‌سازی و هدایت جامعه به سمت کمال الهی) مشخص است (عبدالملکی، ۱۳۹۳، ص ۹۰).

در همین راستا رهبر معظم انقلاب مدل اصلی برای اقتصاد کشور را مدل اقتصاد مقاومتی عنوان کردند و در جمع کارآفرینان کشور در ماه مبارک رمضان سال ۱۳۸۹ به تشریح این مسئله پرداختند. ایشان اقتصاد مقاومتی را مدلی میدانند که همراه باشد با مقاومت در مقابل کارشکنی دشمن، خباثت دشمن، معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی نمیداند بلکه اقتصادی است که به یک ملت امکان میدهد و اجازه میدهد حتی در شرایط تحریم و فشار هم رشد کند و شکوفایی داشته باشد. هم روند رو به رشد اقتصادی محفوظ می‌ماند و هم آسیبپذیری آن کاهش می‌یابد (دفتر حفظ و نشر آثار، ۱۳۹۱).

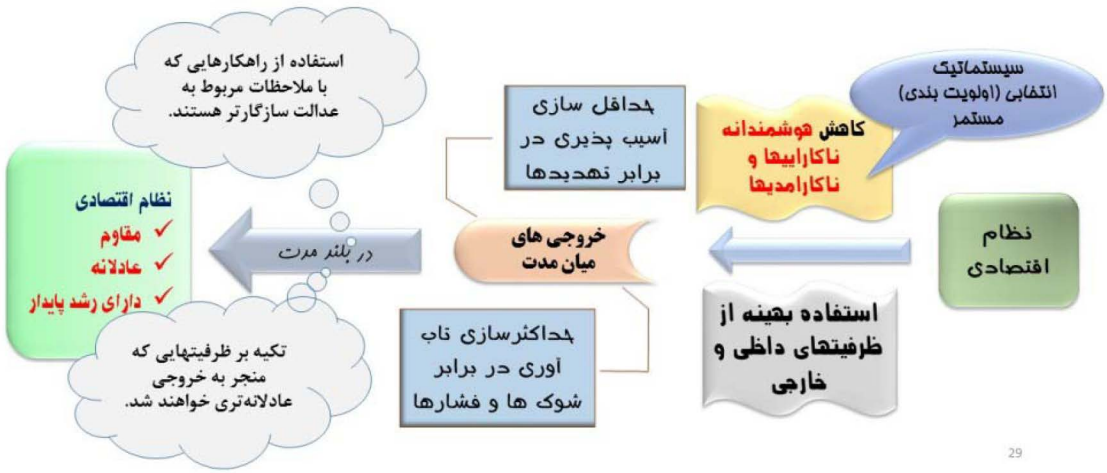
اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که هماهنگ با سیاستهای کلان سیاسی و امنیتی نظام اسلامی و برای مقاومت در برابر اقدامات تخریبی شکل بگیرد تا بتواند در برابر ضربات اقتصادی تحریمها و توطئههای گوناگون اقتصادی نظام استکبار مقاومت کرده و توسعه و پیشرفت خود را ادامه دهد و روند روبه رشد همهجانبه خود را در ابعاد ملی، منطقهای و جهانی حفظ کند. اقتصاد مقاومتی رابطه نزدیکی با انسجام ملی دارد. منظور از اقتصاد مقاومتی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

واقعی یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست نه یک اقتصاد منفعل و بسته به طوری که کشور ضمن مقاومت در مقابل موانع و ناملایمات مسیر خود، روند پیشرفت پایدار خود را حفظ کند (عسکری، ۱۳۹۱).

اقتصاد مقاومتی را به‌طور خلاصه می‌توان این گونه تعریف نمود: اقتصادی که در شرایط دشواری، تهدید و دشمنی به اهداف خودش برسد. اما در بحث از ماهیت نظری اقتصاد مقاومتی گفته می‌شود: اقتصاد مقاومتی نسخه معاصر نظام اقتصادی اسلام است. نظام اقتصادی اسلام خروجی مکتب اقتصادی اسلام در بستر زمان و مکان است. این بدان معناست که اجرای مکتب اقتصادی اسلام در هر شرایط زمانی- مکانی، موجب شکل‌گیری شکل خاصی از نرم افزار و سخت افزار اقتصادی خواهد شد. این شکل خاص از بروز و ظهور عوامل و ساختارهای اقتصادی را نظام اقتصادی اسلامی می‌نامند. بدین ترتیب نظام اقتصادی اسلام، بازتاب پرتوهای مکتب اقتصادی اسلام در آیینه زمان و مکان است (عبدالملکی، ۱۳۹۳، صص ٦٣ - ٦٦). هدف اقتصاد مقاومتی بازسازی و احیای اقتصاد ملی است. این نوع اقتصاد، مردمی است و از ظرفیتهای مردم و نخبگان در آن استفاده می‌شود، ضمن اینکه از دانش فنی دنیا هم در آن استفاده می‌شود (رضایی، ۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که با توجه به همه قوتها و ضعفهای داخلی و خارجی و تهدیدها و فرصتهای بیرونی سناریوسازی میکند و برای هر شرایطی برنامه دارد و محیط سنج است و درون و برون را به خوبی م یشناسد و برای تغییرات واکنش مناسبی دارد (حسین زاده بحرینی، ۱۳۹۲). چهار راهبرد کنترل، مهار، کم اثر و در نهایت بی اثرسازی تهدیدها در فرایند اقتصاد مقاومتی باید مورد توجه قرار گیرد (خوش چهره، ۱۳۹۱). در نهایت می‌توان بر اساس تصویر ۱، تعریفی نسبتا جامع از اقتصاد مقاومتی ارائه داد.

از سوی دیگر در وضعیت اقتصادی فعلی کشور (از سال ۱۳۸۸ به بعد) شرایط زمانی و مکانی ویژه ای بروز کرده است، شرایطی که به نوعی مملو است از خصومت‌های اقتصادی. این خصومت‌های اقتصادی را می‌توان به خصومت‌های اقتصادی داخلی و خارجی تفکیک کرد. خصومت‌های اقتصادی خارجی آن‌هایی هستند که توسط دشمنان خارجی اعمال می‌شوند و در شکل تحریم‌ها و یا فشارهای اقتصادی دشمنان خارجی متجلی شده است. مراد از خصومت‌های اقتصادی داخلی، ناکارآمدی‌ها و رفتارهای نامطلوبی است که اجزاء و عوامل اقتصادی داخلی از خود نشان داده اند که این معلوم نامطلوب بودن بخشی از ارزش ها، هنجارها، ساختارها و فرآیندهای اقتصادی در کشور است. در چنین شرایطی طبیعی است که اجرای مکتب اقتصادی اسلام مستلزم ایجاد یک نظام جدید خواهد بود. در این تعبیر اقتصاد مقاومتی به معنای طراحی و اجرای نظام اقتصادی است که در شرایط پرخصومت کنونی مکتب اقتصادی اسلام را به فعلیت برساند و به طور مشخص اهداف اقتصادی انقلاب اسلامی را محقق نماید. در همین راستا ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط رهبر معظم انقلاب، به منزله تعیین خطوطی کلی در جهت طراحی نظام جدید است (عبدالملکی، ۱۳۹۳، صص ۱۲۸-۱۲٤). به طور کلی اقتصاد مقاومتی دو شاخصه اساسی دارد:



تصویر ۱. تعریف پیشنهادی اقتصاد مقاومتی؛ مأخذ: گویا، ۱۳۹٤.

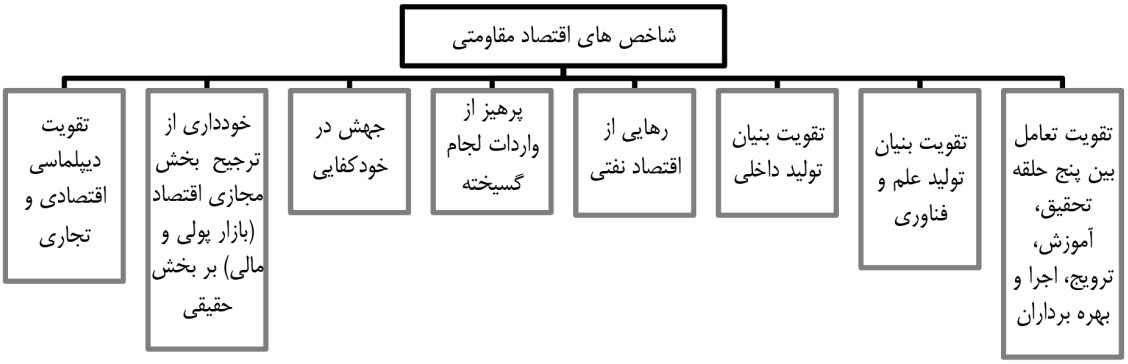
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

۱. در برابرتهدیدها و ترفندهای دشمن مقاوم است و کمترآسیب می بیند.
۲. تهدید را تبدیل به فرصت کرده و در وضعیت تهدید رشد می کند (میرمعزی، ۱۳۹۱).

با تعمق بیشتر در سیاست‌های ٢٤ گانه ابلاغی مقام معظم رهبری می‌توان به موارد زیر به عنوان شاخص‌های اقتصاد مقاومتی به طور خلاصه اشاره کرد (نمودار ۳):

نمودار ۳. شاخص‌های اقتصاد مقاومتی بر گرفته از سیاست‌های ٢٤ گانه ابلاغی مقام رهبری



با توجه به این تبیین از ماهیت نظری اقتصاد مقاومتی، طراحی این نظام مستلزم دو مقدمه علمی است که عبارتند از: الف. شناسایی مکتب اقتصادی اسلام (در حوزه‌های مختلف) و ب. شناسایی وضعیت کنونی کشور (تحلیل زمانی- مکانی اقتصاد ایران در حوزه‌های مختلف). با تامین این دو مقدمه، فرآیند طراحی نظام عبارت خواهد بود از: بهره‌گیری از الگوهای نوآورانه در الف. ارزیابی نظام موجود، ب. طراحی نظام جدید. این بدان معناست که نوآوری و ابداع از اهمیت قابل توجهی در طراحی نظام اقتصاد مقاومتی برخوردار است و بهره‌گیری از شیوه‌های پیشین به طور کامل کارآمد نخواهد بود. در این بخش از چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نیز استفاده خواهد شد. در تامین مقدمات علمی اقتصاد مقاومتی به شکل زیر عمل می‌شود:

مرحله اول) تبیین مکتب اقتصادی اسلام در موضوعات مختلف: روش مبنایی در این خصوص، اجتهاد است. به نظر می‌رسد می‌توان در مجموع آموزه‌های عقاید، احکام و اخلاق اقتصادی اسلامی را (که معادل مکتب اقتصادی اسلام است) در سه اصل عدالت اقتصادی، جهاد اقتصادی و عزت اقتصادی جمع بندی نمود.

مرحله دوم) شناسایی وضعیت کشور (تحلیل زمانی- مکانی اقتصاد ایران): این بخش مستلزم شناسایی اولا، ظرفیت‌های اقتصاد ایران و ثانیا، نقشه خصومت‌های خارجی و داخلی بر علیه کشور است. در این خصوص از دانش اقتصاد متعارف نیز با لحاظ چارچوب روش شناختی مورد نظر در اقتصاد مقاومتی استفاده می‌شود (عبدالملکی، ۱۳۹۳، صص ۱۵۸ - ۱٦۱).

در نهایت باید به این نکته‌ی مهم توجه داشت که مقوله‌ی اقتصاد مقاومتی صرفا به مباحث اقتصادی محدود نمی شود و نباید از ارتباط تنگاتنگ اقتصاد مقاومتی با بحثهای مهمی چون عدالت، توجه و احترام به حقوق انسانها و ثبات سیاسی، امنیت، توسعه پایدار و محیط زیست به عنوان موضوع اصلی مرقومه حاضر غافل شد.

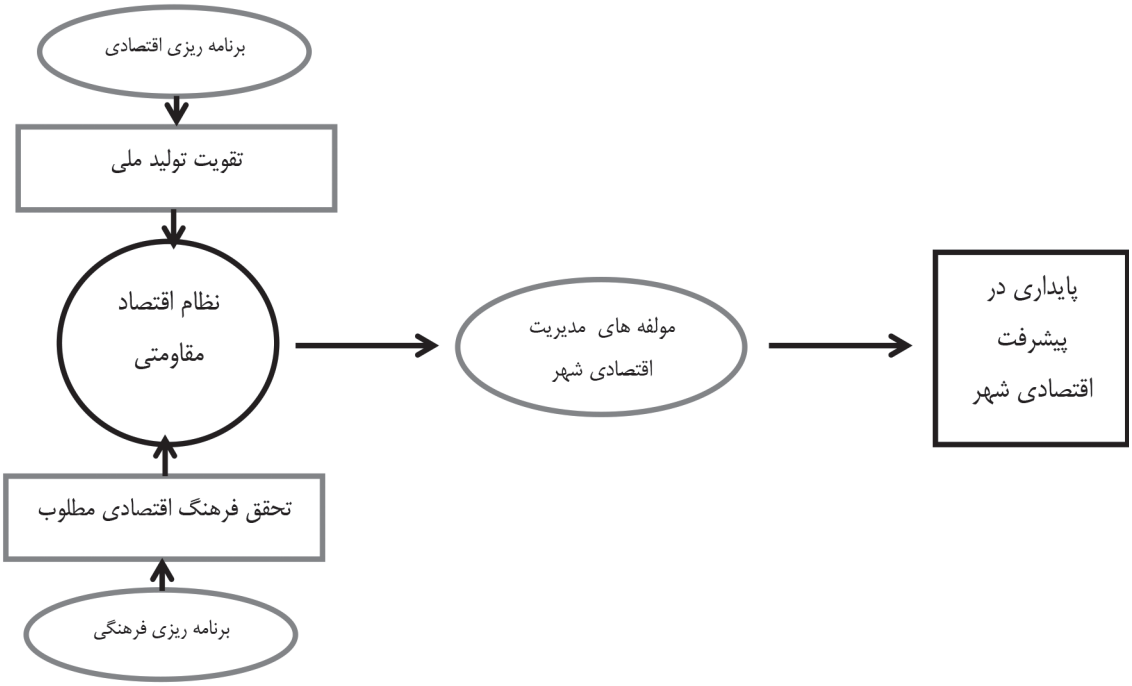
یافته‌های پژوهش

تطبیق مفهوم اقتصاد مقاومتی در حوزه مدیریت اقتصادی شهر

براساس آنچه در قسمت قبل گفته شد، فرآیند علمی در اقتصاد مقاومتی عبارت است از طراحی یک نظام اقتصادی که طی آن مکتب اقتصادی اسلام در شرایط کنونی اقتصاد کشور (که مملو است از خصومت‌های خارجی و ناکارآمدی‌های داخلی) اجرا و در نتیجه آن اهداف اقتصادی انقلاب اسلامی (استقلال، رفاه و پیشرفت) محقق شود. این نظام به عرصه‌های مختلف اقتصادی نظر خواهد داشت که یکی از آنها مدیریت اقتصادی شهر است. در واقع سخت افزار و نرم

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

نمودار٤. مدل مفهومی انطباق مفهوم اقتصاد مقاومتی در حوزه مدیریت اقتصادی شهر؛ مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷



مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

افزار اقتصاد شهر در چارچوب نظام اقتصاد مقاومتی ویژگی‌های خاصی خواهد داشت. بدین جهت کم و کیف مدیریت اقتصادی شهر در این نظریه از اهمیت متنابهی برخوردار است. اما همانگونه که پیشتر نیز گفته شد، در روش شناسی اقتصاد مقاومتی ضمن توجه و تاکید بر مبانی مکتب اقتصادی اسلام و روش شناسی نظام سازی در چارچوب معارف اقتصاد مقاومتی، از تجربیات قابل استفاده بشری در حوزه اقتصاد نیز بهره برداری خواهد شد.

در چارچوب ادبیات اقتصادی متعارف، مفهوم مدیریت شهری اولین بار زمانی مورد توجه واقع گردید که در سال ۱۹۷٦ میلادی در کنار مفاهیم دیگری چون توسعه پایدار شهری و پروژه شهر سالم در دستور کار یکی از برنامه‌های توسعه سازمان ملل با عنوان برنامه مدیریت شهری قرار گرفت. مطرح شدن چنین مفهوم و اصطلاحی از مدیریت در قالب مدیریت شهری ناشی از حرکت شیوهٔ مدیریت متمرکز به سمت مدیریت غیر متمرکز با هدف توسعه شهری است. هدف کلان مدیریت شهری ایجاد محیطی قابل زندگی برای همه شهروندان همراه با عدالت اجتماعی، کارآیی اقتصادی و پایداری زیست محیطی اعلام شده است (پرهیزکار، ۱۳۹۰).

از آنجا که دانشمندان اقتصاد متعارف شهرها را موتورهای محرک اقتصادی هر کشور می‌دانند، مدیریت اقتصادی شهر را در نوک پیکان پیشبرد اهداف اقتصادی کشورها قرار می‌دهند. از نظر این گروه از متخصصان، در طول تاریخ شهرنشینی، همواره رابطه ای روشن و صریح میان شهر و ارتباطات اقتصادی وجود داشته است. عمده سرمایه‌گذاری‌های خارجی و فعالیت‌های خدماتی- تولیدی مؤسسات مالی مهم جهانی بین‌مراکز شهری واقع در شبکه‌های شهری انجام می‌شود (دانش‌جعفری، ۱۳۹۲). در این زمینه با مطرح شدن اصل توسعه پایدار و مباحث مربوط به آن، دیدگاه‌های مربوط به توسعه شهری و بهبود شهر با توجه با نیازهای آینده انسجام بیشتری پیدا نموده است. در همین راستا با توجه به کمبود منابع (زمین، خاک، هوا و ...) و برای کاهش هزینه‌های توسعه شهری و ارائه خدمات مطلوب تر و مطابق با اصول توسعه پایدار و در عین حال اقتصادی، توجه به توسعه هدفمند شهر افزایش یافته و ساماندهی شهری به عنوان یکی از مهمترین مقوله‌ها در زمینه مدیریت و توسعه شهری مطرح شده است (پرهیزکار، ۱۳۹۰).

با توجه به توضیحات فوق، در طراحی نظام اقتصاد مقاومتی به مولفه‌های مدیریت اقتصادی شهر

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

توجه می‌شود. مدخل اصلی در ورود اقتصاد مقاومتی به عرصه‌های مختلف اقتصادی و از جمله مدیریت اقتصادی شهر، دو عنصر اقتصادی (یعنی برنامه‌ریزی اقتصادی متعارف) و فرهنگی (برنامه‌ریزی فرهنگ اقتصادی در چارچوب ادبیات اقتصاد مقاومتی) است. از سوی دیگر سیاست‌های کلی ٢٤ گانه اقتصاد مقاومتی را می‌توان در دو حوزه کلی شامل: الف. سیاست‌های حوزه تقویت تولید ملی و ب. سیاست‌های حوزه فرهنگ‌سازی اقتصادی دسته بندی کرد. براین اساس دو رکن اقتصاد مقاومتی نیز عبارتند از: تقویت تولید ملی و فرهنگ اقتصادی، که در عنوان جهاد اقتصادی متجلی می‌شود. عملیات تحقق این دو رکن نیز عبارت خواهند بود از: ١. برنامه‌ریزی اقتصادی (در معنای متعارف) و ٢. برنامه‌ریزی فرهنگی.

بدین ترتیب در فرآیند طراحی نظام اقتصاد مقاومتی، آنجایی که برنامه‌ریزی اقتصادی (در فرآیند تقویت تولید ملی) و برنامه‌ریزی فرهنگی (در مسیر تحقق فرهنگ اقتصادی مطلوب) ایجاب نماید، مولفه‌های مدیریت اقتصادی شهر مورد توجه قرار می‌گیرند،که در نهایت منجر به پایداری در پیشرفت اقتصادی شهر خواهد شد.

رهیافت امنیت اکولوژیک در شهر، در اقتصاد مقاومتی: مبانی و راهبردها

براساس آنچه پیشتر در تبیین مفهوم امنیت اکولوژیک – در ادبیات متعارف– بیان شد، عنصر مبنایی در این پژوهش عبارت است از: توجه به ملاحظات زیست محیطی در جریان پیگیری اهداف اقتصادی شهر. بر این مبنا امنیت اکولوژیک و پایداری در توسعه اقتصادی شهر منوط است به نوع خاصی از تعامل با محیط زیست و منابع طبیعی که:

١. سلامت حیات مادی نسل‌های کنونی را تامین کند و
٢. بهره مندی نسل‌های آتی از این منابع را (براساس تعریفی که از عدالت بین‌نسلی ارائه می‌کند) تضمین نماید.

با توجه به این مفهوم و نیز با لحاظ ماهیت و روش شناسی اقتصاد مقاومتی (و آنچه در باب مدخلیت این رهیافت در مدیریت اقتصادی شهر بیان شد) در بررسی جایگاه مفهوم امنیت اکولوژیک شهر در نظریه اقتصاد مقاومتی، می‌توان وجوه ذیل را مورد توجه و بررسی قرار داد:

١. جایگاه عنصر محیط زیست و منابع طبیعی در نظام اقتصاد مقاومتی،
٢. سیاستهای اقتصاد مقاومتی مبتنی بر تحقق و حفظ امنیت اکولوژیک،
٣. مؤلفه های رهیافت اقتصاد مقاومتی در مسیر تأمین امنیت اکولوژیک در شهر،
٤. راهبردهای تامین کننده امنیت اکولوژیک در نظام اقتصاد مقاومتی.

در ادامه هریک از موارد فوق– که مجموعا بخشی از الگوی امنیت اکولوژیک در شهر، در نظریه اقتصاد مقاومتی را بیان می کند– با توجه به ظرفیت نوشتار حاضر مطرح می شود.

سیاستهای اقتصاد مقاومتی مبتنی بر تحقق و حفظ امنیت اکولوژیک

اهمیت طبیعت و محیط زیست در مکتب اقتصادی اسلام، منجر به طراحی الگویی عملیاتی خواهد شد که به لحاظ سخت افزاری و نرم افزاری موجب بهره برداری مناسب از محیط زیست و منابع طبیعی شود. همانگونه که پیشتر گفته شد، این شکل از اقتصاد، نظام اقتصادی اسلامی نام دارد که در شرایط پر خصومت کنونی عنوان نظام اقتصاد مقاومتی به آن اطلاق می شود. بدین جهت پیشاپیش می توان نتیجه گرفت که در صورت تحقق نظام اقتصاد مقاومتی (براساس مبانی و روش شناسی پایه آن) مساله امنیت اکولوژیک در شهر به خودی خود محقق خواهد بود. به بیان دیگر در یک نظام اقتصادی مقاومتی، ناامنی اکولوژیک و ناپایداری شهری (به معنای استفاده نامطلوب از منابع طبیعی، تخریب محیط زیست و ...) به عنوان یک معضل و مساله مطرح نخواهد بود، چرا که در طراحی و اجرای چنین نظامی به این عناصر پیشتر توجه شده است.

در مجموعه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی– به عنوان خطوط راهنمای کلی در طراحی نظام اقتصاد مقاومتی– نیز ردپای این موضوع به خوبی مشاهده می شود. یکی از نتایج مجموع سیاست های ذیل به شکل عمومی، اصلاح الگوی تعامل با محیط زیست و منابع طبیعی است که به تبع آن امنیت اکولوژیک نیز محقق خواهد شد (جدول ١):

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

جدول ۱. سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی، مرتبط با موضوع امنیت اکولوژیک؛ مأخذ: نگارندگان و khamenei.ir

شماره بند	کلید واژه	متن اصلی بند	نکات زیست محیطی بند
بند دوم	توسعه اقتصاد دانش بنیان	پیشتازی اقتصاد دانش بنیان، اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه	یکی از زیربخش‌های بند دوم، استفاده از فنآوری‌های متناسب با محیط زیست است.
بند سوم	توجه به مزیت‌های استان ها	محور قرار دادن رشد بهره وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان ها و به کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزی ت‌های مناطق کشور	یکی از مولفه‌های بندسوم، عوامل طبیعی و زیست محیطی است.
بند هفتم	امنیت غذایی	تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا)	از الزامات اجرای بند هفتم، پایداری منابع طبیعی است.
بند هشتم	اصلاح الگوی مصرف	مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاس تهای کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه ریزی برای ارتقای کیفیت و رقابت پذیری در تولید	کنترل مصرف منابع، تولید آلاینده ها و ... از بخش‌های مهم بند هشتم است.
بندهای سیزدهم و چهاردم	بهره برداری و استفاده مناسب از منابع نفت و گاز	بند سیزدهم:مقابله با ضرب هپذیری درآمد حاصل از صادرات نفت بند چهاردهم: افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز کشور به منظور اثرگذاری بر بازار جهانی نفت و گاز و تأکید بر حفظ و توسعه ظرفیت‌های تولید نفت و گاز، به ویژه در میادین مشترک	در بندهای سیزدهم و چهاردهم تولید صیانتی به عنوان یک مولفه مهم در پایداری طبیعت مورد تاکید است.
بند بیست و یکم	گفتمان سازی و تقویت فرهنگ اقتصاد مقاومتی	تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان سازی آن به ویژه در محی طهای علمی، آموزشی و رسان‌های و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی	در نتیجه کاربست بند بیست و یکم فرهنگ استفاده مناسب از محیط زیست و منابع طبیعی نیز ترویج می‌شود.
بند بیست وچهارم	تقویت استاندارد	افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن.	از نتایج اجرای بند بیست وچهارم کاهش آلایندگی و استفاده مناسب از منابع طبیعی می‌باشد.

مؤلفه های رهیافت اقتصاد مقاومتی در مسیر تأمین امنیت اکولوژیک در شهر

آخرین بحث در تبیین الگوی امنیت اکولوژیک در شهر در چارچوب نظریه اقتصاد مقاومتی، نحوه برنامه ریزی و رهیافت های کلی آن برای تحقق شاخص های مورد نظر و در نهایت پایداری اقتصاد شهری است. رهیافت اقتصاد مقاومتی در این ارتباط در دو حوزه برنامه ریزی اقتصادی و برنامه ریزی فرهنگی قرار می‌گیرد. اما پیش از تبیین مولفه های رهیافت مذکور، لازم است برخی اشکالات در رهیافت متعارف

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

در مسیر تحقق امنیت اکولوژیک و پایداری در توسعه شهری- به شرح ذیل- خاطر نشان شود:

الف. برنامه‌ریزی در چارچوب فرهنگ لیبرال اقتصادی: مفهوم توسعه پایدار در غرب در چارچوب پارادایم لیبرالیسم اقتصادی مطرح شده است. در واقع پس از مشاهده اثرات نامطلوب رفتارهای لیبرال مصرف کنندگان و تولیدکنندگان در غرب بر محیط زیست و طبیعت، نظریه ای مطرح شد با عنوان توسعه پایدار که رهیافت آن کنترل انسانی است که ذاتا قرار بوده است لیبرال و به طور کامل آزاد باشد. به همین جهت رویکرد اتخاذ شده در این پارادایم، کنترل و تقابل با انسان هایی است که به لحاظ مبانی اومانیسم مجاز هستند در مسیر حداکثر کردن مطلوبیت و سود خود هر کاری انجام دهند. به همین جهت برنامه اصلی، ایجاد محدودیت بیرونی (به جای تقویت محدودیت¬ها و کنترل های درونی- یا فرهنگی) است که نتیجه ی این برنامه چیزی جز کاهش امنیت اکولوژیک در شهر و تهدید منابع زیست محیطی شهر نخواهد بود.

ب. رویکرد محدودیت (به جای خلق امکانات) در برنامه‌ریزی: همچنین با ملاحظه شاخص ها و برنامه های توسعه پایدار در نگاه متعارف (غربی) مشاهده می شود که یکی از رویکردهای جدی، ایجاد محدودیت است (از طریق افزایش قیمت ها، ایجاد کنترل تردد، متراکم کردن جمعیت و ...)؛ که این محدودیت موجب ایجاد حس ناامنی در شهروندان می شود.

اما مولفه های اصلی رهیافت اقتصاد مقاومتی در تامین امنیت اکولوژیک در شهر، تاکید بر برنامه های فرهنگی و تقویت تولید است. در این چارچوب به طور کلی اهداف تقویت امنیت اکولوژیک در شهر را می توان در سه مورد به شرح ذیل خلاصه نمود:

۱. تأمین امنیت اکولوژیک،
۲. بهبود امنیت اکولوژیک،
۳. ترویج امنیت اکولوژیک.

در این نظریه اقداماتی که به منظور تحقق اهداف مذکور انجام می شوند عبارتند از:

۱. بررسی وضع موجود فرهنگ، سرمایه انسانی و امکانات فیزیکی برای تولید: سرمایه انسانی و فیزیکی (مادی) در ارتباط متقابل و تنگاتنگی قرار دارند و همواره هماهنگی بین سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی شهرها، به عنوان دو عامل تولید مطرح می شود (عمادزاده، ۱۳۷۷). رفتار اقتصادی انسان ها فرهنگ اقتصادی در هر شهر را به وجود می آورد و سه عامل فرهنگ، اقتصاد و اقلیم مشخصه های شهری را به وجود می آورند. فرهنگ های متفاوت، نظام های اقتصادی متفاوتی را خلق می کنند و توان تغییر اهداف اقتصادی و سیاسی یک جامعه را دارند (زیاری، ۱۳۸۲). در ادامه به منظور برنامه ریزی در جهت تقویت تولید در شهر، شناسایی زیرساختها و امکانات فیزیکی تسهیل کننده تولید در شهر (از جمله مزیت های اقتصادی طبیعی، زیست بوم و ...) صورت می گیرد.

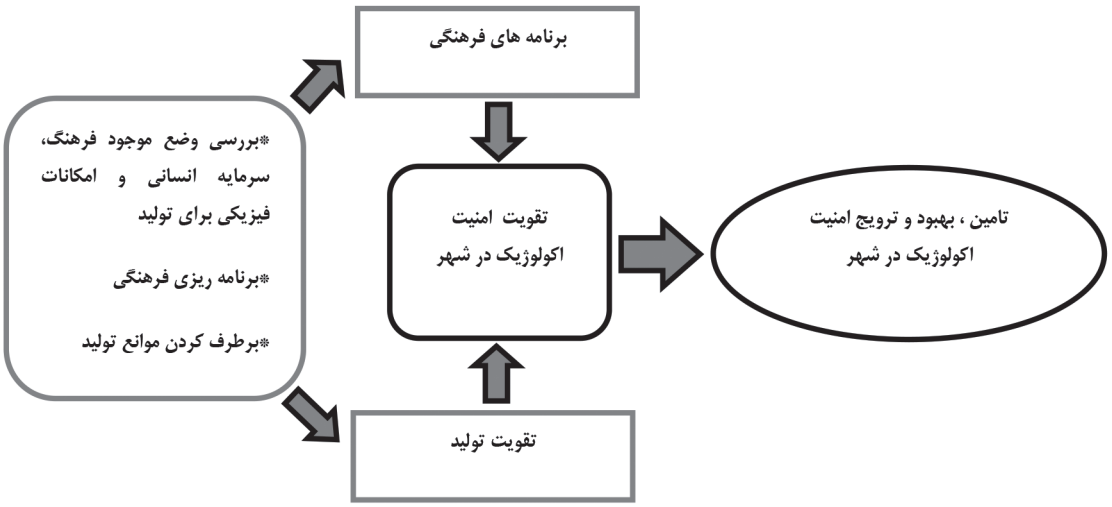
۲. برنامه ریزی فرهنگی: مهمترین مولفه فرهنگی در اقتصاد مقاومتی، جهاد اقتصادی است. این مولفه فرهنگی نقش مهمی در ایجاد، بهبود و ترویج پایداری دارد. اگر یک فرهنگ و عنصر جهادی وارد انگیزه‌های اقتصادی افراد در همه سطوح (اعم از مصرف‌کننده و تولیدکننده و مدیران) شود، فضا را برای تحقق اهداف اقتصادی بسیار آماده می‌کند. جهاد اقتصادی یکی از حوزه های سه گانه مکتب اقتصادی اسلام است. در این خصوص گفته می شود: مکتب اقتصادی اسلام این‌گونه اقتصاد را هدایت می‌کند و به جلو می‌برد که افراد و بنگاه‌های اقتصادی صرفاً به دنبال منافع خودشان نباشند بلکه باید به منافع دیگران و جامعه نیز توجه کنند (عبدالملکی، ۱۳۹۳، ص ۱۶۲).

۳. برطرف کردن موانع تولید و تقویت تولید: که با هدف ایجاد، بهبود و ترویج امنیت اکولوژیک صورت می گیرد. در چارچوب برنامه های اقتصاد مقاومتی در عرصه تولید، تقویت تولید شهری به نحوی برنامه ریزی می شود که شاخص های زیست محیطی مورد نظر را تقویت نماید (و یا دست کم باعث بدتر شدن آن نشود).

به طور کلی رهیافت اقتصاد مقاومتی در تقویت امنیت اکولوژیک را اینگونه می توان جمع بندی نمود: نیل به اهداف تأمین، بهبود و ترویج امنیت اکولوژیک در شهر، با بالهای قدرتمند اقتصاد مقاومتی یعنی جهاد اقتصادی، عدالت اقتصادی و تقویت تولید محقق خواهد شد (نمودار ۵).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

نمودار ۵. مولفه های رهیافت اقتصاد مقاومتی در مسیر تقویت امنیت اکولوژیک در شهر؛ مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷



راهبردهای تأمین‌کننده امنیت اکولوژیک درشهر، در نظام اقتصاد مقاومتی

به طور کلی با توجه به جایگاه مهم و اساسی محیط زیست و منابع طبیعی در نظام اقتصاد مقاومتی دهد، با تحلیل و تدقیق در مفهوم اقتصاد مقاومتی می توان به راهبردهایی در جهت حفظ و بهبود امنیت اکولوژیک در شهر و در چهار حوزه اصلی به شرح ذیل دست یافت (جدول ۲):

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

جدول ۲ . راهبردهای امنیت اکولوژیک در شهر در نظام اقتصاد مقاومتی؛ مأخذ: نگارندگان

حوزه مورد بررسی	راهبردها
اقتصادی	تقویت تولید و اشتغال با به فعلیت رساندن مزیت‌های طبیعی شهرها (با توجه به ملاحظات زیست محیطی و الگوی اسلامی بهره برداری از منابع طبیعی)، کاهش وابستگی بودجه دولت به منابعی که از الزامات آن افزایش آلاینده هاست (کاهش وابستگی به درآمدها یا مالیات‌های صنایع آلاینده)، اصلاح نظام صدور مجوز برای فعالیت‌های آلاینده در شهر،
فرهنگی و اجتماعی	آگاه سازی عموم مردم در خصوص فرهنگ اسلامی تعامل با منابع طبیعی و محیط زیست (آموزش حقوق محیط زیست و منابع طبیعی) به تفکیک اقشار و گروه‌های کاری مختلف، ترویج فرهنگی (فرهنگ سازی) جهت هماهنگ سازی رفتارهای عمومی با بایسته‌های آن (در تعامل با محیط زیست و منابع طبیعی) به تفکیک اقشار و گروه‌های کاری مختلف، تقویت و پشتیبانی از گروه‌های جهادی فعال در عرصه محیط زیست و منابع طبیعی،
کالبدی	توسعه الگوهای ارائه خدمات به جمعیت‌های پراکنده، اصلاح سازوکار بروکراتیک به سمت کاهش نیاز به مراجعه به مراکز رسمی و دولتی، طراحی سیستم‌های حمل و نقل براساس الف. ساختار اقتصادی هر شهر، ب. زیست بوم هر شهر،
محیط زیستی	مکان یابی سکونتگاه‌ها (برنامه‌ریزی سکونتگاهی) براساس ظرفیت‌های طبیعی مناطق و نواحی، طراحی و ترویج الگوهای زندگی متناسب با زیست بوم‌های طبیعی هر شهر (سیستم‌های حمل و نقل، سیستم‌های تبدیل انرژی و ...)

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

آنچه مسلم است راهبردهای امنیت اکولوژیک در شهر در فرآیند پیشرفت اقتصادی و دسته بندی آنها در چارچوب نظام اقتصاد مقاومتی به مرور زمان و با تحقیقات وسیع تر و ترویج هرچه بیشتر مفهوم اقتصاد مقاومتی بسط و گسترش بیشتری خواهد یافت.

نتیجه‌گیری و جمعبندی

امروزه با رشد شهرنشینی، معضلات گوناگونی گریبانگیر شهرها شده است. از جمله این معضلات، می‌توان به بحران‌های زیست محیطی ناشی از آلودگی محیط شهری و استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی اشاره کرد. شدت بحران‌های مذکور تا حدیست که امنیت شهرها و کشورهای جهان را در تمامی ابعاد متزلزل ساخته است و پژوهشگران را برآن داشته تا راه حلی کارا در جهت بهبود وضعیت زیست محیطی شهرها ارائه دهند. آنچه مسلم است، برقراری امنیت زیست محیطی در شهرها مستلزم اتخاذ رویکردی متقن و جامع نگر در حوزه‌ی دانش روز می‌باشد که برای حفظ و بهبود این بعد از ابعاد امنیت شهری و استفاده‌ی بهینه از منابع طبیعی راهکارهای مفیدی را ارائه می‌دهد. در این بین‌رویکرد اکولوژیک به دلیل نگاه جامع و در نظر گرفتن تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و حتی سیاسی امنیت و تاثیر آن بر بعد زیست محیطی می‌تواند انتخاب مناسبی برای تحلیل و تبیین جایگاه امنیت محیط زیست شهری باشد. از سوی دیگر با توجه به تسلط اقتصاد سرمایه داری و لیبرال بر دنیای امروز و اتخاذ رویکرد بهره کشانه از طبیعت در راستای تحقق اهداف این نظام اقتصادی، بحرانهای محیط زیستی در تمام سطوح روستایی، شهری، ملی و بین‌المللی تشدید شده است و امنیت شهروندان در تمامی اقسام امنیت مورد تهدید قرار گرفته است. لذا کاربست یک نظام اقتصادی نوین مانند اقتصاد تاب آور و اقتصاد مقاومتی، که ضمن تعالی و رونق زندگی اقتصادی شهروندان، مدافع حقوق محیط زیست و محافظ منابع طبیعی نیز هست لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

در چارچوب نظریه اقتصاد مقاومتی به عنوان یک رهیافت اقتصادی جدید، حوزه‌های سخت و نرم اقتصاد کشور تحت تاثیر قرار می‌گیرد. این تغییرات (و گاهی تحولات) با عنوان نظام سازی مورد بررسی قرار می‌گیرد. تغییرات مذکور عرصه‌های مختلف اقتصاد کشور را تحت تاثیر قرار خواهد داد که یکی از آنها عرصه جغرافیایی و فضایی (شهری- منطقه ای) کشور است. اما در چارچوب نظام مسائل اقتصاد شهری، یکی از موضوعات مهم، مسئله امنیت به طور کلی و تاثیر آن بر ابعاد مختلف زندگی شهری از جمله بعد زیست محیطی می‌باشد. در این مقاله به تطبیق مبانی امنیت شهری و امنیت اکولوژیک در شهر با مبانی نظری رهیافت اقتصاد مقاومتی و استنباط تناسب نظریه مذکور و مبانی، راهبردها و مولفه‌های آن در چارچوب رهیافت مورد نظر پرداخته شد. به این منظور ضمن مروری بر تعریف امنیت اکولوژیک در شهر و مبانی، خاستگاه و روش شناسی اقتصاد مقاومتی به صورت اجمالی بیان شد و در ادامه جایگاه محیط زیست و امنیت اکولوژیک در پیشرفت اقتصادی شهر در چارچوب این نظریه نظام مند تبیین گردید. مهم ترین یافته‌های این پژوهش را می‌تون در عناوین زیر خلاصه نمود:

الف. ضرورت توجه به عنصر محیط زیست و منابع طبیعی در نظام اقتصاد مقاومتی: مبتنی بر مکتب اقتصادی اسلام، محیط زیست و الگوی تعامل با طبیعت در عموم برنامه‌های فردی و اجتماعی بشر اهمیت دارد. بر همین اساس در چارچوب یک نظام اقتصادی مقاومتی بی شک این عنصر جایگاه بسیار مهمی خواهد داشت؛

ب. عدم بروز معضل ناامنی اکولوژیک در شهر در نتیجه تحقق نظام اقتصاد مقاومتی: در یک نظام اقتصادی مقاومتی، ناامنی اکولوژیک در شهر (به معنای استفاده نامطلوب از منابع طبیعی، تخریب محیط زیست و ...) به عنوان یک معضل و مساله مطرح نخواهد بود، چرا که در طراحی و اجرای چنین نظامی به این عناصر پیشتر توجه شده است. در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (از جمله بند دوم: توسعه اقتصاد دانش بنیان، بند سوم: توجه به مزیت‌های استان ها، بند هفتم: امنیت غذایی، بند هشتم: اصلاح الگوی مصرف، بندهای سیزدهم و چهاردم: بهره برداری و استفاده مناسب از منابع نفت و گاز، بند بیست و یکم: گفتمان‌سازی و تقویت فرهنگ اقتصاد مقاومتی، بند بیست و چهارم: تقویت استاندارد) نیز رد این موضوع به خوبی مشاهده می‌شود.

ج. اضافه شدن راهبردهای‌های امنیت اکولوژیک در شهر در نظام اقتصاد مقاومتی: مبتنی بر روش شناسی اقتصاد مقاومتی تعدادی راهبرد در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیط زیستی در راستای سنجش و ارتقاء امنیت محیط زیست شهری اضافه شد. که با نگاهی دقیق تر می‌توان با کاربست این راهبردها به بهبود

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

امنیت اکولوژیک در شهر کمک شایانی کرد.

د. مؤلفه‌های رهیافت اقتصاد مقاومتی در مسیر امنیت اکولوژیک در شهر: رهیافت اقتصاد مقاومتی در جهت تحقق امنیت اکولوژیک در شهر، در دو حوزه برنامه‌ریزی اقتصادی و برنامه‌ریزی فرهنگی قرار می‌گیرد. اقتصاد مقاومتی با بالهای پر قدرت خود یعنی جهاد اقتصادی، عدالت اقتصادی و تقویت تولید، اهداف تأمین، بهبود و ترویج امنیت اکولوژیک در شهر را محقق می‌کند.

در نهایت هر چند فحوای کلی موضوع امنیت اکولوژیک شهر (یعنی حفظ و ارتقاء شاخصه‌های زیست محیطی شهر) مورد تایید و پشتیبانی مکتب اقتصادی اسلام و به تبع آن رهیافت اقتصاد مقاومتی است، لکن این رهیافت نوین برآمده از مکتب اقتصادی اسلام رویکردهایی متناسب با مبانی خود برای تحقق پایداری در جریان پیشرفت اقتصادی شهر ارائه می‌کند که در این نوشتار تلاش شد به بخش هایی از آن اشاره شود.

در پایان و به عنوان پیشنهاد باید گفت، با توجه به نقش برنامه‌ریزی فرهنگی در تأمین امنیت اکولوژیک، علاوه بر موارد فوق نباید از جایگاه دین به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های اصلی فرهنگ غافل شد و با تدوین و تبیین نظام نامه اخلاق زیست محیطی با توجه به منابع موجود دینی و فرهنگ بومی کشور و آموزش اخلاق زیست محیطی با استفاده از رسانه‌ها و یا از طریق برگزاری کارگاه‌ها و کلاسهای آموزشی در نهادهای فرهنگی و مذهبی به نهادینه کردن اصول، ارزشها و اخلاق زیست محیطی بین‌مردم، مسئولین، فعالان اجتماعی فرهنگی و مدیران جامعه مبادرت ورزید.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

منابع و مآخذ

۱. ام.ویلر، استفن (۱۳۹۳) «برنامه‌ریزی برای پایداری (ایجاد جامعه زیست پذیر، متعادل و اکولوژیک)»، ترجمه جمعه پور، م و احمدی، ش. چاپ اول، نشر علوم اجتماعی، تهران.

۲. بمانیان، محمدرضا. محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۸) «امنیت و طراحی شهری»، چاپ اول، انتشارات طحان، تهران.

۳. بوزان، باری (۱۳۷۸)، «مردم، دولت‌ها و هراس»، مترجم ناشر، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.

٤. تای، چی. یوئن، بلیندا (۱۳۹۲) «برنامه‌ریزی شهر اکولوژیک: سیاستها، تجارب و طراحی». ترجمه رهنما، م. کریمی، ا، انتشارات جهاد دانشگاهی، مشهد.

۵. حافظ نیا، محمد رضا، کاویانی راد، مراد (۱۳۹۳) «فلسفه جغرافیای سیاسی»، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.

٦. حسین زاده بحرینی، محمد حسین (۱۳۹۲) «اقتصاد مقاومتی راهکاری برای توسعه»، مجله مشکوه، بهار، شماره ۱۱۸.

۷. دانش جعفری، داود. فرجی ملائی، امین (۱۳۹۲) «اقتصاد مقاومتی؛ راهکاری برای بهبود وضعیت درآمدی شهرداری ها»، فصلنامه اقتصاد شهر، سال پنجم، شماره ۲۰. صص ۱۸-۳۱.

۸. دفتر حفظ و نشرآثار آیت الله خامنه ای (۱۳۹۱) «اقتصاد مقاومتی و حمایت از سرمایه ایرانی».

۹. ربیعی، علی (۱۳۸۳)، «مطالعات امنیت ملی»، انتشارات مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران.

۱۰. رفیعیان، مجتبی. رضایی، محمد رضا. عسگری، علی. پرهیزکار، اکبر. شایان، سیاوش (۱۳۹۰) «تبیین مفهومی تاب اوری اقتصادی و شاخص سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع محور»، برنامه‌ریزی و امایش فضا. دوره پانزدهم. شماره ٤. صص ۱۹-٤۱.

۱۱. زیاری، کرامت الله (۱۳۸۲) «تاثیر فرهنگ در ساخت شهر»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۲، صص ۹۵-۱۰۸.

۱۲. عبدالملکی،حجت الله (۱۳۹۳) «نظریه اقتصاد مقاومتی: درآمدی بر مبانی، سیاست‌ها و برنامه عمل»، انتشارات سدید، تهران.

۱۳. عسگری، علی(۱۳۹۱) «۱۸ راهکار عملیاتی در اقتصاد مقاومتی»، روزنامه جام جم، شماره ۳۵۱۵ ،دوشنبه ۳ مهر.

۱٤. عمادزاده، مصطفی (۱۳۷۷) «سرمایه انسانی و رشد اقتصادی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (دانشگاه اصفهان)، شماره ۱۲، صص ۱۵۱-۱۷٦.

۱۵. کاویانی راد ، مراد (۱۳۹۰) «نسبت ژئوپلیتیکی امنیت زیست محیطی و توسعه پایدار؛ مطالعه موردی دریاچه ارومیه»، فصلنامه مطالعات

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

راهبردی، دوره ١٤، شماره ٥١، بهار ١٣٩٠، صص ١١٥-١٤٨.
١٦. گوهری، ساویس (١٣٨٧) «تأمین امنیت شهری از طریق سیاستهای شهرسازانه»، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
١٧. مصباحی مقدم، غلامرضا. رضایی، محمدجواد. موحدی بکنظر، مهدی (١٣٨٩) «تحلیل نحوه مواجهه با آثار خارجی منفی از منظر اسلامی»، دوفصلنامه علمی- تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی سال دوم، شماره دوم- بهار و تابستان ١٣٨٩، صص ٦٧ -٩٨.
١٨. میرمعزی، سیدحسن. (١٣٩١) «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری»، مجله اقتصاد اسلامی، پاییز، شماره٤٧.
١٩. نقدی، اسداله (١٣٨٢) «درآمدی بر جامعه شناسی شهر انسان و شهر»، انتشارات فن آوران، همدان.
٢٠. نقدی پور بیرگانی، معصومه. فیروزی، محمدعلی (١٣٩٢) «تاب‌آوری ساختن شهرها؛ رویکردی راهبردی برای مدیریت مخاطرات طبیعی در راستای دستیابی به توسعه پایدار شهری»، کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار شهری. تبریز.

21. Barnett, J., (2001).The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era. Zed Books, London, UK and NewYork, NY, USA, 184 pp.
22. Duhl, L., .(1986). The Healthy Ccity its Ffunction and its Ffuture Health Ppromoation, Oxford University press, Vol. 2, .No. 2.
23. Caputo, S .(2014). A methodology to plan resilient urban development. From control to co-evolution, AESOP, annual congress, Utrecht, Netherlands.
24. Ezeonu, I.C. Ezeonu, F.C. (2000).The Environment and Global Security. in: 20 The Environmentalist, pp. 48-41.
25. Folke, C. (2006).Resilience: The emergence of a perspective for social ecological systems analyses.Global Environmental Change 3)16), PP. 267-253,
26. Folke, C., S. Carpenter, T. Elmqvist, L.Gunderson, C. Holling, B. Walker, J. Bengtsson,F. Berkes, J. Colding, K. Danell, M. Falkenmark,L. Gordon, R. E. Kasperson, N. Kautsky, A.Kinzig, S. Levin, K. G. Maler, F. Moberg, L.Ohlsson, P. Olsson, E. Ostrom, W. Reid, J.Rockstrom, H. Savenije, and U. Svedin. (2002), Resilience and sustainable development: building adaptive capacity in a world of transformations , international council for science, CSU series on science for sustainable development, NO.3.
27. Guattari, F. (2000). The Three Ecologies, trans. I. Pindar and P. Sutton . London: Athlone Press.
28. Huang, H ., Chen, B ., Zhiyuan, M ., Guangcheng, C .(2017). Assessing the ecological security of the estuary in view of the ecological services– A case study of the Xiamen Estuary. Ocean & Coastal Management 23-137:12
29. Rose, A. (2004). Defining and measuring economic resilience to disasters. Disaster Prevention and Management": An International Journal,Vol 4)13),pp314-307
30. Suzuki, Hiroaki et al.(2010). Eco Cities, Ecological Cities as Economic Cities, The World Bank Report.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]

31. Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life", American Journal of Sociology, 24-1 :44
32. Zhaoxue, L. Linyu X. (2010). Evaluation indicators for urban ecological security based on ecological network analysis. International Society for Environmental Information Sciences 2010 Annual
Conference. Procedia Environmental Sciences 2 .pp 1399–393.

۳۳. خوش چهره، محمد (۱۳۹۱) «اصل استراتژیک اقتصاد مقاومتی»، در
http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=217374
۳٤. رضایی، محسن (۱۳۹۱) «هدف از اقتصاد مقاومتی چیست؟»، به نقل از
http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=218340
۳۵. گویا، محمدی (۱۳۹٤) «اقتصاد مقاومتی چیست؟ تاملی بر تعاریف اقتصاد مقاومتی و پیشنهاد تعریفی جدید، در
http://khamenei.ir و http://gptt.ir

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-30]